

Romanadze L. Dostup do pravosuddja: rol' mediacii' u vojenni ta povojenni chasy. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2022. № 5. S. 13-29. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2022\(124\)02](https://doi.org/10.31617/3.2022(124)02)

УДК 341.24:355

РОМАНАДЗЕ Луїза,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри господарського права та процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, 65009, Україна

ORCID: 0000-0003-0638-9056

romanadze@onua.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2022(124)02

ROMANADZE Luiza,

PhD (Law) Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economic Law and Process National University «Odesa Law Academy»

23, Fontanska Doroha, Odesa, 65009, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0638-9056

romanadze@onua.edu.ua

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: РОЛЬ МЕДІАЦІЇ У ВОЄННІ ТА ПОВОЄННІ ЧАСИ

Вступ. Війна в Україні зазначила необхідність забезпечення ефективної співпраці між судами та медіаторами, посилення ролі медіації у системі вирішення спорів.

Проблема. Поточна ситуація у системі вирішення спорів в Україні потребує визначення напрямів більш тісної співпраці судів та спільноти медіаторів з метою ефективного задоволення потреб громадян України у вирішенні цивільних та господарських спорів.

Метою статті є обґрунтування сталих та ефективних форм і методів співпраці судової системи та спільноти медіаторів України в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення України.

Методи. У дослідженні використано доктринальний аналіз юридичних джерел, емпіричний аналіз, методи аналізу, синтезу, дедукції тощо.

Результати. Проблеми національної судової системи, пов'язані з війною, підкреслили її давні проблеми, деякі з яких могла б вирішити медіація. Однак поки відсутня ефективна співпраця між медіаторами та судами. Водночас українська спільнота медіаторів здатна проводити медіації у великій кількості спорів, забезпечуючи високу якість послуг, зокрема й онлайн. Проте вона фактично розвивається окремо від судової системи, хоча має бути інтегрована до неї. Обмежені ресурси судової системи обумовлюють необхідність активної ролі судів щодо інформування сторін спору про медіацію.

Висновки. Українське процесуальне законодавство є достатньо сприятливим для врегулювання спорів на будь-якій стадії судового процесу, а медіаційна спільнота готова допомагати сторонам. Кількість спадкових і сімейних справ зростатиме через людські втрати та міграцію.

ACCESS TO JUSTICE: THE ROLE OF MEDIATION IN WAR AND POST-WAR TIMES

Introduction. The war in Ukraine highlighted the need to ensure effective cooperation between courts and mediators, to strengthen the role of mediation in the dispute resolution system.

Problem. The current situation in the dispute resolution system in Ukraine requires the determination of directions for closer cooperation between courts and the community of mediators in order to effectively meet the needs of Ukrainian citizens in resolving civil and economic disputes.

The aim of the article is to justify sustainable and effective forms and methods of cooperation between the judicial system and the community of mediators of Ukraine in the conditions of wartime and post-war reconstruction of Ukraine.

Methods. The research used doctrinal analysis of legal sources, empirical analysis, methods of analysis, synthesis, deduction, etc.

Results. The war-related problems of the nation's judicial system have highlighted its long-standing problems, some of which could be resolved by mediation. However, there is still no effective cooperation between mediators and courts. At the same time, the Ukrainian community of mediators is able to mediate a large number of disputes, providing high quality services, including online. However, it actually develops separately from the judicial system, although it should be integrated into it. The limited resources of the judicial system determine the need for an active role of the courts in informing the parties to the dispute about mediation.

Conclusions. Ukrainian procedural law is sufficiently favourable for the settlement of disputes at any stage of the court process, and the mediation community is ready to assist the parties. The number of inheritance and family cases will

Низький рівень інформованості про медіацію зумовлює недовіру до цього способу вирішення спорів, вітак очікувана «нова хвиля спорів» може бути ефективно подолана лише на основі своєчасної та належної підготовчої роботи.

Суди повинні активно популяризувати медіацію. Очевидною є необхідність розробки єдиної комунікаційної стратегії з питань медіації. Узгоджені дії судів і медіаційної спільноти створюють необхідне підґрунтя для реалізації законодавчих положень про обов'язковість досудового врегулювання спорів у певних категоріях спорів.

Ключові слова: медіація, медіатор, присудова медіація, доступ до правосуддя, повосне відновлення.

increase due to human losses and migration. The low level of awareness about mediation leads to distrust in this method of dispute resolution, so the expected «new wave of disputes» can be effectively overcome only on the basis of timely and proper preparatory work.

Courts should actively promote mediation. The need to develop a unified communication strategy on mediation issues is obvious. Coordinated actions of the courts and the mediation community will create the necessary basis for the implementation of the legislative provisions on the obligation of pre-trial settlement of disputes in certain categories of disputes.

Keywords: mediation, mediator, judicial mediation, access to justice, post-war reconstruction.

JEL Classification: K41.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну завдало значної шкоди судовій системі, до того ж більшою мірою на окупованих та атакованих територіях зруйновані приміщення судів, зазнали кібератак судова ІТ-система та реєстр судових рішень, як наслідок – обмежено доступ до правосуддя, призупинено значну кількість судових проваджень, сторони спорів не могли дістатися приміщень судів через міркування безпеки.

Функціонування судової системи у воєнний час підкреслило давні та відомі проблеми – обмежені можливості онлайн-судочинства, брак ресурсів у судах, нерозвиненість системи взаємодії судів і альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації. Останнє значно обмежує потенціал медіації у забезпеченні доступу до правосуддя як альтернативи або ефективного доповнення до судового вирішення спорів.

Утім, очевидним є те, що навантаження на суди у спадкових і сімейних справах різко збільшиться через неминучі наслідки людських втрат та міграції в Україні. Саме такі спори – між спадкоємцями, подружжям, що розлучається, щодо дітей та майна, боргових зобов'язань – є медіабельними, що підкреслює необхідність налагодження співпраці судів і медіаторів з метою спрямування сторін спорів до найефективнішого способу їхнього вирішення.

Проблема. Поточна ситуація у системі вирішення спорів в Україні потребує визначення напрямів тіснішої співпраці судів і спільноти медіаторів з метою ефективного задоволення потреб громадян України у вирішенні цивільних та господарських спорів. Зазначене потребує аналізу чинної нормативно-правової бази, форм

і методів інформування судами про медіацію, спроможності спільноти медіаторів надавати медіаційні послуги онлайн.

Метою статті є обґрунтування сталих та ефективних форм і методів співпраці судової системи й спільноти медіаторів України в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення України.

Методи. Використано доктринальний аналіз юридичних джерел для оцінки варіантів співпраці судів і медіації, емпіричний аналіз роботи судової системи та поточного стану медіаційної спільноти, методи аналізу, синтезу, дедукції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика становлення медіації в Україні широко досліджувалась у працях Н. Мазаракі [1], Т. Цувіної [2], Т. Кисельової [3] та ін. науковців, які обґрунтовували різні моделі запровадження медіації у правову та судову систему України. Також цінними є узагальнюючі документи проєктів міжнародних організацій щодо розвитку медіації в Україні. Закордонний досвід щодо форм і методів співпраці медіації та судів розкрито у працях Г. Брауна [4], Т. Батхурста [5], Д. Ноке [6], Т. Аллена [7] тощо. Ця стаття спрямована на розкриття національних особливостей співпраці судів і спільноти медіаторів з огляду на раціональне використання ресурсів суду та сучасний стан розвитку спільноти медіаторів України.

Результати дослідження. Розв’язання рф повномасштабної війни в Україні в лютому 2022 р. стало певним стрес-тестом для судової системи з огляду на:

- дезорганізацію (станом на 4 липня 2022 р. 15 % місцевих та апеляційних судів призупинили своє функціонування, 9 % судів частково або повністю зруйновані, 11 % судів перебували на територіях, які тимчасово не контролюються Україною) [8];
- регулярні повітряні атаки з боку російських військ, що становило загрозу безпеці співробітників і відвідувачів суду [9];
- брак людських ресурсів. Так, частина працівників апарату судів вступила до лав Збройних Сил України або стала волонтерами, частина – змушена змінити місце проживання з міркувань безпеки [10];
- значне недофінансування судової системи, пов’язане з критично низьким рівнем надходжень судового збору, який станом на липень 2022 р. становив 15% тогорічних показників [11].
- підвищене завантаження судовими справами, пов’язаними з війною та воєнними злочинами, а також злочинами проти основ національної безпеки України. Також виникла потреба у проходженні суддями спеціальних тренінгів з міжнародного гуманітарного права та останніх змін у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві;
- затягування судових проваджень через зміну підсудності справ. Станом на 4 липня 2022 р. змінено територіальну підсудність

98 судів відповідно до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [12]. Масова зміна юрисдикції судів призвела до значного затягування судових процесів, адже під час зміни юрисдикції суду існувало два основних варіанти наслідків для сторін: (а) якщо була можливість передати справу до іншого суду, то новий склад суду розпочинав розгляд справи з самого початку; (б) якщо справа не могла бути передана до іншого суду і було судове рішення суду першої інстанції, то провадження у справі могло бути відновлено відповідно до процесуальних норм, якщо ж судового рішення не було, то це призводило до необхідності подачі стороною нового позову;

- міграцію суддів до Західної України або за кордон з міркувань безпеки своїх сімей, що призвело до накопичення нерозглянутих справ;
- необхідність тимчасового обмеження доступу до онлайн-сервісів [13] Державної судової адміністрації України для захисту від кібератак [14], що призвело до подальшого накопичення невирішених спорів та затягування розгляду справ у перші місяці війни.

Крім того, доступ до правосуддя для українських громадян ускладнений через масову міграцію, втрату домівок, роботи та бізнесу та пов'язані з цим труднощі з належним представництвом своїх інтересів у суді. До того ж значна частина українського суспільства не могла брати участь у судових процесах через мобілізацію або участь у функціонуванні критичної інфраструктури України [15].

Проблеми національної судової системи, пов'язані з війною, підкреслили її давні проблеми, зокрема обмежені можливості онлайн судочинства та електронного правосуддя, брак ресурсів у судовій системі, нерозвиненість системи співпраці між судовою системою та медіаторами, низьку обізнаність українського суспільства про медіацію як альтернативний метод вирішення спорів.

Попри те, що пандемія *COVID-19* та загальна диджиталізація України суттєво сприяли розвитку електронного правосуддя – участі сторін у судових процесах у режимі онлайн, розвитку функціонала онлайн-сервісів [16], цивільне та господарське процесуальне законодавство не дає змогу суддям проводити судові засідання (зокрема в режимі відеоконференції) поза межами приміщень суду (залів судових засідань), секретарі судових засідань також зобов'язані бути присутніми на робочому місці. Ч. 8 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містить імперативну вимогу про те, що судові засідання проводяться виключно у спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі судових засідань. Крім того, законодавством України передбачено можливість здійснення суддями дистанційного судочинства в порядку письмового провадження та використання електронного цифрового підпису судових рішень.

З метою полегшення здійснення судочинства в режимі онлайн і подолання деяких із зазначених труднощів, уже в перші місяці війни розроблено низку законопроектів, які мали б максимально сприяти онлайн-правосуддю. Наприклад, один із законопроектів передбачав запровадження додаткового повідомлення сторін про судовий розгляд з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних сервісів, зокрема з використанням мобільного додатку порталу «Дія» [17], інший – можливість здійснення повноважень секретаря судового засідання дистанційно, запровадження здійснення судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів (законопроект був відхилений) [18]. При цьому законопроект щодо запровадження режиму відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів в адміністративних справах був схвалений за основу [19].

Знову ж таки, медіація могла б вирішити деякі проблеми, пов'язані з недоліками судової системи, однак поки відсутня ефективна співпраця між медіаторами та судами, відносно низька обізнаність українського суспільства про медіацію під час формування культури врегулювання спорів за допомогою медіації.

Крім того, можна очікувати, що навантаження на суди з розгляду спадкових і сімейних справ різко збільшиться через неминучі наслідки людських втрат та міграції в Україні. Саме ці категорії спорів – між спадкоємцями, подружжям, що розлучається, щодо дітей та майна, спори щодо боргів є найпридатнішими для медіації, що підкреслює необхідність налагодження співпраці судів і медіаторів з метою спрямування сторін спору до ефективного способу його вирішення.

Тож постає питання, чи здатна українська спільнота медіаторів проводити медіації у великій кількості спорів, забезпечуючи якість медіаційних послуг, дотримання норм професійної етики, ефективно використовувати відеоконференцв'язок?

Відповідь на таке питання буде переважно схвальною, адже українські медіатори за майже 30 років формування своєї спільноти досягли високого рівня розвитку своєї професії. Одне з найбільш комплексних досліджень медіації в Україні [20] стверджує, що медіація в Україні вже є соціально-правовим інститутом, з власною організаційною структурою, правилами етики, постійним зростанням кількості медіаторів і сфер застосування медіації, спільнота медіаторів зробила свій дієвий внесок у національні законотворчі процеси та розвиток власного саморегулювання [21].

Варто зазначити, що триває робота з імплементації положень Закону України «Про медіацію» (затвердження Державного стандарту надання соціальної послуги медіації, внесення змін до Податкового

кодексу України щодо можливості оподаткування медіаторів як самозайнятих осіб, включення професії медіатора до Національного класифікатора професій для встановлення кваліфікаційної характеристики професії медіатора тощо; внесення змін до Кримінального процесуального кодексу щодо неможливості допиту медіаторів). Також спільнота медіаторів працює над реалізацією вимог ст.13 Закону України «Про медіацію» – розробкою механізму притягнення до відповідальності за порушення норм професійної етики медіатора.

Важливим є також те, що українські медіатори мають досвід співпраці з судами, центрами безоплатної правової допомоги та державними соціальними службами [22].

Обґрунтовуючи спроможність національних медіаторів зменшити навантаження на цивільні та господарські спори, варто також зазначити, що медіація не так сильно пов'язана з певними приміщеннями, як це існує в судах. Крім того, українські медіатори мають плідний досвід проведення медіації онлайн та навчання онлайн, прийнято Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення медіації в режимі онлайн [23]. Важливою складовою розвитку медіації в Україні став запуск спеціальної онлайн-платформи www.mediation-help.com з метою надання інформаційної підтримки українцям, які, перебуваючи за кордоном, потрапляють у різні конфліктні ситуації, а також для підтримки українських медіаторів, чий досвід та навички можуть бути корисними у конструктивному вирішенні конфліктів та спорів, сприяння більшій взаємодії між медіаторами та розширення мережі медіаторів.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що українська спільнота медіаторів має всі передумови та можливості ефективно співпрацювати з судами, надаючи послуги онлайн та офлайн медіації, знімаючи частину навантаження з судів, допомагаючи українцям вирішувати їхні спори та зберігати дружні відносини.

Однак невирішеною проблемою залишається те, що суди та медіація в Україні перебувають на паралельних шляхах, медіація розвивається окремо від судової системи, хоча має бути інтегрована до неї.

Зазначене йде всупереч із закордонним досвідом, де медіація стала органічною складовою системи вирішення спорів. Найбільш комплексною моделлю інтеграції медіації та судочинства є модель «суду із безліччю дверей» [24], коли суд як центр вирішення спорів пропонує широкий спектр методів вирішення спорів – судовий розгляд, арбітраж, медіацію, переговори – з урахуванням критеріїв характеру спору, взаємовідносин між сторонами спору, ціни спору, очікування сторін щодо вартості та швидкості вирішення спору.

Така модель потребує значних людських і фінансових ресурсів, тому не є найпоширенішою, але стала рушійною силою розвитку

альтернативних методів вирішення спорів, здебільшого «звувившись» до формату програм присудової медіації [25]. В умовах дефіциту ресурсів в українській системі правосуддя запровадження «суду із безліччю дверей» практично неможливо, тому доцільним буде дослідити можливі варіанти співпраці суду та медіації згідно з низкою критеріїв.

Хто проводить медіацію (суддя, працівник суду, незалежний (приватний) медіатор чи медіатор, який працює в рамках програми медіації при суді)?

Судді як медіатори діють у Німеччині, Австралії, Фінляндії та низці інших країн. Суддівська медіація викликає аргументи як на користь (ширші можливості для сторін домовитися, не сплачуючи гонорар приватному медіатору, повага до суддів та їхнього професіоналізму, притаманна їм неупередженість, конфіденційність), так і проти такого механізму (медіація не є належною реалізацією функцій судді, судді мають інший набір навичок і зовсім інший спосіб реалізації особистих повноважень) [26]. Процесуальне законодавство України передбачає процедуру врегулювання спорів за участі судді, тому запровадження судової медіації є недоцільним, а судді, що пройшли підготовку з медіації, можуть застосовувати свої навички та сприяти врегулюванню спорів у рамках існуючої процедури.

Певна кількість працівників судів в Україні пройшли навчання з медіації, хоча з огляду на кадрові проблеми судової системи та значне навантаження працівників суду пропонувати покладення на них функцій з проведення медіації не вбачається можливим.

Медіатори, що працюють у рамках програм медіації при суді, зазвичай включаються до реєстру (списку) медіаторів, який формується судом на підставі певних вимог щодо підготовки та кваліфікації медіатора. При цьому суд має контролювати якість надання медіаційних послуг медіаторами, які є працівниками суду, чи до яких суд направляє сторони спору. Відповідальність за якість медіаторів, моніторинг та оцінку ефективності програми медіації при суді – це плата, яку суд сплачує за переваги, які програма надає суду (економія витрат та судового часу) та суспільству (надання можливості людям вирішувати свої спори, зберігаючи контроль над процесом та результатом). Очевидним є те, що наразі українські суди не мають фінансового ресурсу для запровадження повноцінних програм присудової медіації.

Тож забезпечення якості медіаційних послуг за умов приватної медіації залишається в зоні відповідальності спільноти медіаторів.

Хто приймає рішення про передачу спору на медіацію (суддя, працівник суду, сторони спору)?

Суть цього питання полягає у відмінностях між добровільною та обов'язковою медіацією. Остання виходить за межі цього дослідження,

поки що не передбачена українським законодавством, а метою дослідження є обґрунтування раціональних форм співпраці судів і медіації у воєнний та післявоєнний час в Україні. Однак складовою прийняття рішення про звернення до процедури медіації є врахування медіабельності кожного окремого спору.

Чіткі та обґрунтовані критерії вибору відповідного методу вирішення спору повинні бути доступні для сторін, щоб вони могли прийняти правильне рішення і не витратити час та не поглиблювати спір, повернувшись до неналежної процедури. Розробка чітких та обґрунтованих критеріїв медіабельності спору є запорукою ефективного становлення медіації як альтернативного способу вирішення спорів, формування довіри суспільства до медіації через розуміння її сутності та природи.

Українською медіаторською спільнотою [27] та науковцями [28] напрацьовані різні підходи до критеріїв медіабельності, які можуть бути використані для створення інформаційних матеріалів, анкет для самотестування та розміщені в судах і на вебсайтах судів.

Яка роль суду у механізмі добровільної медіації?

Суди можуть виступати суто інформаційним джерелом про медіацію, розміщуючи матеріали про медіацію та медіаторів у своїх приміщеннях й на вебсайтах, вкладаючи відповідну інформацію про медіацію та медіаторів у конверти з процесуальними документами тощо. Працівники апарату суду та судді можуть інформувати учасників судового процесу про процедуру медіації.

Суди можуть виконувати інформаційну та організаційну роль, надаючи приміщення для кімнат медіації. Позитивним є досвід одного з пілотних проєктів у судах різних юрисдикцій м. Одеси, на базі якого відкрито кабінети медіації, де волонтери забезпечують проведення процедури медіації на безоплатній основі. Цей досвід є прикладом ефективної взаємодії медіації з судом.

Суд може адмініструвати та управляти програмами, пов'язаними з судом. В Україні проводилась низка пілотних проєктів залучення судів до надання послуг медіації з використанням підходів «судді як медіатори» та «направлення сторін спору до незалежного медіатора». Ці проєкти мали відносний успіх завдяки особистій підтримці з боку судової влади, фінансовій та організаційній підтримці з боку донорських організацій, що дало змогу проводити медіацію безоплатно для сторін. Тож ці проєкти ґрунтувалися також на участі високомотивованих медіаторів-волонтерів, які надавали послуги медіації на безоплатній основі. Проте такі проєкти були неспроможними сформувані в українському суспільстві практику першочергового звернення до медіатора, а не подання позову, що підкреслює необхідність активної популяризації медіації.

Роль судів у популяризації альтернативних методів вирішення спорів можна розглядати з огляду на стратегію судової системи,

спрямовану на зменшення навантаження на цивільні та господарські суди шляхом заохочення та сприяння сторонам у досудовому врегулюванні спорів.

Будь-який вид співпраці судів і медіації вимагає підтримки з боку національної судової влади та кожного окремого національного суду. Рада Європи [29] наголосила на важливій ролі судів у просуванні медіації. У документі Європейської комісії з питань ефективності правосуддя «Інструментарій розвитку медіації» [30] підкреслюється, що судді відіграють важливу роль у розвитку медіації. Вони повинні мати можливість надавати інформацію, організовувати інформаційні сесії з питань медіації та, де це можливо, пропонувати сторонам використовувати медіацію та/або передавати справи на медіацію. Експертами наголошується на потребі у «щирій прихильності суддів до альтернативного вирішення спорів», коли суд заохочує сторони до мирного вирішення спору.

Провідна роль судів у просуванні медіації є безумовною й в українських реаліях. Попри те, що довіра до судів серед українських громадян залишається досить низькою (останні опитування показують, що загальну довіру судам висловлюють близько 10–15 % респондентів) [31], суди залишаються центром тяжіння для учасників спорів, хоча б через те, що інші варіанти, насамперед медіація, недостатньо відомі в суспільстві.

Саме тому інформаційна кампанія щодо медіації має будуватися передусім навколо судів (не применшуючи важливості роботи з адвокатами, науковцями, громадськістю, державними службовцями, тієї роботи, яка вже проведена й проводиться спільнотою медіаторів, донорськими організаціями, Державною судовою адміністрацією тощо). Суди можуть сприяти впровадженню медіації, а також інших засобів альтернативного врегулювання спорів (переговори, третейські суди) у різних формах – як онлайн, так і офлайн, керуючись принципами своєчасності, нейтральності та об'єктивності.

Результати проекту «Підвищення обізнаності суддів, адвокатів та громадськості про медіацію з метою покращення доступу до правосуддя й підвищення ефективності та результативності судової влади» й пов'язаного з ним соціологічного опитування, проведеного у 2018 р. в м. Одеса [32], засвідчили ефективність популяризації медіації в судах і необхідність надання широкої інформації про медіацію на вебсайтах судів і у приміщеннях судів.

Запровадження присудової медіації потребує масштабної підготовчої роботи, яка для України ще попереду (і є темою подальших досліджень). За нинішніх обставин національна судова система потребує швидких рішень, і життєздатним варіантом видається «активне сприяння судів медіації»: надання інформації про медіацію, провайдерів медіації та медіаторів, про збереження права на доступ до суду, передбаченого

статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, після застосування медіації або інших методів альтернативного врегулювання спорів.

Сторони спору повинні отримати достатньо інформації, щоб мати реалістичні очікування щодо медіації, її процедури, принципів, прав і обов'язків медіатора (медіаторів), сторін, їх представників та можливих учасників. «Інструментарій розвитку медіації» надає такий перелік складових інформування про медіацію, що необхідно донести до сторін спору: добровільність і рівність сторін, конфіденційність процесу, незалежність та неупередженість медіатора, роль медіатора, роль адвокатів, призупинення судового розгляду, гонорар медіатора, згода сторін, що необхідно зробити для початку медіації. Сторонам спору має бути надана інформація з метою надання їм можливості прийняти обґрунтоване рішення щодо відповідного процесу вирішення спору з урахуванням їхніх потреб та очікувань стосовно швидкості, вартості, процесу та результату» [33].

Українські суди можуть інформувати учасників спору про медіацію шляхом:

- розміщення матеріалів про медіацію, медіаторів і можливість врегулювання спорів за допомогою медіації у приміщенні суду та на офіційних вебсайтах, вкладання відповідної інформації про медіацію та медіаторів у конверти з процесуальними документами тощо. Спільнота медіаторів розробила відповідні матеріали, тому такий спосіб потребував би мінімальних ресурсів судів й дав би змогу охопити широке коло учасників судових спорів;

- інформування учасників судового процесу працівниками апарату суду. Як уже зазначалося, певна кількість працівників апарату судів пройшли навчання з питань медіації, а також є учасниками відповідних програм проєкту ЄС «Право-Justice» та програми USAID «Нове правосуддя»;

- проведення суддями консультацій для учасників спорів. Цивільним та господарським процесуальним законодавством передбачено обов'язок суду сприяти врегулюванню спору. Протягом останнього десятиліття реалізовано чимало проєктів з підвищення обізнаності суддів щодо медіації, тож певна частина суддів здатна надавати консультації;

- долучення пам'яток до процесуальних документів (ухвала про відкриття провадження, ухвала про зупинення провадження у справі, ухвала про залишення позову без розгляду, судові рішення тощо).

Зазначений комплексний підхід може дати змогу охопити широкі верстви населення інформацією про медіацію та сприяти залученню певної частини учасників спорів із залів судових засідань до кабінетів медіації, використовуючи переваги медіації як для учасників спорів, так і для судової системи.

Очевидно, що у воєнний та одразу післявоєнний час медіація здебільшого проводитиметься у режимі відеоконференції, а сторони конфлікту переважно шукатимуть та обиратимуть медіаторів в Інтернеті. Провайдери медіації та асоціації медіаторів зазвичай ведуть реєстри медіаторів для того, щоб потенційні клієнти могли обирати та перевіряти кваліфікацію медіатора. Закон України «Про медіацію» зобов'язує організації медіаторів вести реєстри, тож в Україні існує низка реєстрів медіаторів. Коли суддя або працівник апарату суду інформує учасників спору про медіацію, і останні погоджуються взяти участь у медіації, їм доводиться «гуглити» медіатора, замість того, щоб мати доступ до певного реєстру медіаторів з перевіреними кваліфікаціями.

Закордонні програми медіації при судах надають реєстри кваліфікованих медіаторів для сторін, чиї справи передані на медіацію, або для сторін, що беруть участь у добровільній медіації. Реєстри дають змогу здійснювати усвідомлений вибір медіатора (з урахуванням таких критеріїв, як кваліфікація, сфера спеціалізації, мови, якими володіє, розмір гонорару тощо) та виконують роль гарантії якості послуг медіації.

Програми медіації при судах США використовують такі методи перевірки кваліфікації медіаторів перед включенням до реєстру: перевірка документів (медіатори подають заповнені анкети, резюме), індивідуальні співбесіди, залучення сторонніх організацій для сертифікації медіаторів, запровадження програм наставництва тощо.

Кожен окремий метод наповнення та ведення реєстру чи реєстру має свої переваги та недоліки, й у випадку України є очевидна необхідність пошуку такого методу, який би ефективно збалансував результативний розподіл судових ресурсів, контроль якості та справедливі стандарти роботи медіаторів.

Оскільки наразі українські суди мають дуже обмежені ресурси, а то й зовсім не мають, для перевірки кваліфікації медіаторів, тому формування реєстру має здійснюватися самими медіаторами на основі процедури, узгодженої з українськими асоціаціями та організаціями медіаторів. Нещодавно створені вебсайти *www.mediation-help.com* та *mediators.com.ua* є дуже перспективним рішенням для пошуку сторонами спору сприятливого та кваліфікованого медіатора.

Однак наявність медіатора на платформі безумовно не є гарантією його компетентності як такої, радше – фактом того, що інформація про медіатора, подана самим медіатором, пройшла формальну перевірку на відповідність основним критеріям довіри. Отже, можна припустити, що ці платформи виконують комунікативну функцію, надаючи достатньо інформації для того, щоб сторони спору могли обрати відповідного медіатора.

Судова система може розмістити посилання на ці платформи на своїх офіційних вебсайтах разом з інформацією про медіацію, щоб учасники спорів мали доступ до якомога ширшого кола медіаторів, які пропонують свої послуги.

Очевидно, що зазначені платформи, а також реєстри об'єднань і організацій українських медіаторів потребують розробки механізмів контролю якості та розгляду скарг на недотримання норм професійної етики медіатора.

Ще одним викликом для української медіаційної спільноти видається розробка правил і стандартів медіації, які б доповнили національну нормативну базу про медіацію поряд із Законом України «Про медіацію», Кодексом професійної етики медіатора. Правила медіації мають бути прийняті об'єднаннями медіаторів, щоб надати сторонам медіації чіткі параметри проведення процедури медіації, що дають відповіді на питання «чого очікувати в медіації?».

Проведення медіації в режимі відеоконференції потребує певних навичок і відповідних рекомендацій для медіаторів та сторін, наприклад, щодо забезпечення приватності та конфіденційності. Це потребує внесення відповідних змін до навчальних програм з медіації й запровадження «цифрових» програм професійного розвитку медіаторів.

Останньою, але не менш важливою, видається необхідність розробки системи зворотного зв'язку з метою моніторингу та аналізу попиту на медіацію, ефективності роботи медіаторів, задоволеності сторін медіацією, певних характеристик завершеної та незавершеної медіації, що стане основою для подальшого розвитку програм медіації, механізмів забезпечення якості медіації.

Висновки. Українські суди та медіація в Україні йдуть паралельними шляхами, тому медіація не є інтегрованою та не підсилює систему судового розгляду спорів так, як це відбувається у багатьох державах (США, Канада, Німеччина, Австрія та ін.)

Утім медіаційна спільнота в Україні демонструє свій потенціал, навіть в умовах війни медіатори продовжують працювати над розвитком нормативної бази та вебресурсів медіації.

Українське процесуальне законодавство є достатньо сприятливим для врегулювання спорів на будь-якій стадії судового процесу, включаючи виконавче провадження, а медіаційна спільнота є досить зрілою та готовою допомагати сторонам у вирішенні їхніх спорів. До того ж можна очікувати, що кількість спадкових і сімейних справ зростатиме як неминучий наслідок людських втрат та міграції. Невирішеною проблемою залишається низька поінформованість суспільства про медіацію та пов'язана з цим недовіра до цього способу вирішення спорів, і ця очікувана «нова хвиля спорів» може бути ефективно подолана лише на основі своєчасної та належної підготовчої роботи.

У нинішніх умовах суди повинні активно популяризувати медіацію всіма розумними та раціональними способами, включаючи офіційні вебсайти та приміщення судів, долучення інформації про медіацію до процесуальних документів, інформування учасників спору про переваги та обмеження медіації. Очевидною є необхідність розробки єдиної комунікаційної стратегії з питань медіації, орієнтованої на різні цільові аудиторії.

Такі заходи мають бути доповнені активною роботою медіаційної спільноти над забезпеченням якості медіаційних послуг, розробкою процедур розгляду скарг, подальшим розвитком онлайн-платформ для пошуку медіатора. Узгоджені дії судів та медіаційної спільноти щодо розвитку їхньої співпраці створять необхідне підґрунтя для реалізації законодавчих положень про обов'язковість досудового врегулювання спорів у певних категоріях спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. докт. юрид. наук: 12.00. 01. Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ. 2019.
2. Tsvivina T., Vakhoniev T. Law of Ukraine «On Mediation»: Main Achievements and Further Steps of Developing Mediation in Ukraine». *Access to Just. E. Eur.* 2022. №1. с. 142-158
3. Kyseliova T. Policy paper. Integration of Mediation into Ukrainian Court System. URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c3c5>.
4. Brown H. ADR Principles and Practice. 4th ed. London: *Sweet & Maxwell*, 2018, 517 p.
5. Bathurst T. The role of the courts in the changing dispute resolution landscape. (2012). *UNSW Law Journal*, Vol. 35(3).
6. Noce D. Communicating Quality Assurance: A Case Study of Mediator Profiles on a Court Roster. (2008). 84 ND L Rev 769.
7. Allen T. Mediation law and civil practice. Bloomsbury Professional. 2019.
8. ДСА України про здійснення правосуддя в умовах війни станом на 04 липня 2022 року. Судова влада України, 04.07.2022. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1291681>.
9. Господарський Суд Миколаївської області, який був по одній адресі з Миколаївською ОДА, зазнав удару. *Судово-юридична газета*, 29.03.2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/233450-gospodarskiy-sud-mikolayivskoyi-oblasti-yakiy-buv-po-odniy-adresi-z-mikolayivskoyu-oda-zaznav-udaru>.
10. Голова Верховного Суду обговорив із суддями нагальні проблеми системи правосуддя, що виникли під час війни” (Державна судова адміністрація, 07.06.2022. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1281822>.
11. Найболючіші питання для судової системи – це доля суддів на окупованих територіях і судів, приміщення яких зруйновані. Судова влада України, 20.06.2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1286273>.
12. Про судоустрій та статус суддів: Закон України №1402. VIII від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
13. *Оперативний моніторинг правосуддя*. Міністерство юстиції України, 2022. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf?fbclid=IwAR2Yez6Iu6nCX5dn89LRCq2wZLj7HPbw_0lubwqzF4ihqB2xqwI5mBy4Lio.

14. ДСА України повідомила про відновлення роботи сервісу «Список справ, призначених до розгляду». Державна судова адміністрація України, 25.03.2022. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1264802>.
15. *Оперативний моніторинг правосуддя*. Міністерство юстиції України, 2022. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf?fbclid=IwAR2Yez6Iu6nCX5dn89LRCq2wZLj7HPbw_0lubwqzF4ihqB2xqwI5mBy4Lio.
16. Maika M. The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: Problems and Prospects. 2022. №3(15). *Access to Justice in Eastern Europe*. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320>.
17. Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» №7315 від 26.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39495>.
18. Проект Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу, Господарського процесуального кодексу №7316 від 26.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/searchResults>.
19. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо здійснення судочинства в умовах воєнного стану №7404 від 24.05.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39662>.
20. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 484 с.
21. Кодекс професійної етики медіатора, розроблений широкою спільнотою українських медіаторів з метою встановлення орієнтирів етики та стандартів якості як для медіаторів, так і для сторін медіації; Загальні принципи навчання базовим навичкам медіатора. Українські центри медіації, які займаються підготовкою сімейних медіаторів, розробили Принципи навчання базовим навичкам сімейного медіатора, Принципи навчання базовим навичкам сімейного медіатора.
22. Mediation Gap Analysis Report. *The EU-funded Project Pravo-Justice*, 2020. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f7/435/116/5f743511604ec221015187.pdf>.
23. Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchk1-ses-sroamr-pyeeakashchk1>.
24. Frank E. A. Sander, *Varieties of Dispute Processing*, in THE POUND Conference: Perspectives on justice in the future. A. Leo Levin & Russell R. Wheeler eds., 1979.
25. Thomas J. Stipanowich, *The Multi-Door Contract and Other Possibilities*, 13 OHIO ST. J. OF DISP. RESOL. (1998). 303, 303-04.
26. Brown H. (et al). ADR Principles and Practice. *Sweet & Maxwell*, 2018, с.73.
27. Білик Т., Гаврилюк Р., Городиський І., Крестовська Н., Романадзе Л. (та ін.). Медіація у професійній діяльності юриста: *підручник*. Одеса: Екологія, 2019. 456 с. <http://doi.org/10.32837/11300.12406>.
28. Мазаракі Н. Щодо поняття медіабельності спору. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 258-262.
29. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec (2002)10 of the Committee of Ministers to member States on mediation in civil matters URL: <https://rm.coe.int/16805e1f76>.
30. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) Mediation Development Toolkit CEPEJ 2018. 7REV URL: <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52>.
31. Public trust barometer (USAID New Justice program, 2021. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Public_Trust_Barometer_Report_1st_Stage_2020_UKR.pdf.

32. The report of the project implemented by PU Ukrainian academy of mediation 'Increasing awareness of judges, defense attorneys and the public on mediation in order to improve access to justice and enhance effectiveness and efficiency of the judiciary. USAID New justice. (2018). URL: https://drive.google.com/file/d/1YERg5sKAPH1124_JGm6bC2ZoUnmri3mI/view.
33. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) Mediation Development Toolkit CEPEJ. 2018. 7REV. URL: <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52>.

REFERENCES

1. Mazaraki, N. A. (2019). Teoretyko-pravovi zasady zaprovadzhennja mediacii v Ukraini: dys.... dokt. juryd. nauk: 12.00. 01 [Theoretical and legal foundations of the introduction of mediation in Ukraine: diss.... Doc. of Law: 12:00. 01]. Kyi'v. In-t zakonodavstva Verhovnoi' Rady Ukrainy [in Ukrainian].
2. Tsvina, T., & Vakhonieva, T. (2022). Law of Ukraine 'On Mediation': Main Achievements and Further Steps of Developing Mediation in Ukraine. Access to Just. E. Eur, 1, 142-158 [in English].
3. Kyseliova, T., «Policy paper. Integration of Mediation into Ukrainian Court System». <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediacion-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c3c5> [in English].
4. Brown, H. ADR Principles and Practice. 4th ed. London: Sweet & Maxwell, 2018, 517 p. [in English].
5. Bathurst, T. 'The role of the courts in the changing dispute resolution landscape' (2012) UNSW Law Journal Volume 35(3) [in English].
6. Noce, D. 'Communicating Quality Assurance: A Case Study of Mediator Profiles on a Court Roster' (2008) 84 ND L Rev 769 [in English].
7. Allen, T. Mediation law and civil practice, (Bloomsbury Professional, 2019) [in English].
8. «DSSA Ukrainy pro zdijsnennja pravosuddja v umovah vijny stanom na 04 lypnja 2022 roku» [«SJA of Ukraine on administration of justice in conditions of war as of July 4, 2022»]. *Sudova vlada Ukrainy – Judicial power of Ukraine*, (04.07.2022). <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1291681/> [in Ukrainian].
9. «Gospodars'kyj Sud Mykolai'vs'koi' Oblasti, jakyj buv po odnij adresi z Mykolai'vs'koju ODA, zaznav udaru» [«The Commercial Court of the Mykolaiv Region, which was at the same address as the Mykolaiv Regional State Administration, was hit.»] *Sudovo-jurydychna gazeta – Judicial and legal newspaper*, (29.03.2022). <https://sud.ua/ru/news/ukraine/233450-gospodarskiy-sud-mikolayivskoyi-oblasti-yakiy-buv-po-odnij-adresi-z-mikolayivskoyu-oda-zaznav-udaru>. [in Ukrainian].
10. «Golova Verhovnogo Sudu obgovoryv iz suddjamy nagal'ni problemy systemy pravosuddja, shho vynykly pid chas vijny» [«The head of the Supreme Court discussed with the judges the urgent problems of the justice system that arose during the war»] *Derzhavna sudova administracija – State judicial administration*, (07.06.2022) URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1281822> [in Ukrainian].
11. «Najboljuchishi pytannja dlja sudovoi' systemy – ce dolja suddiv na okupovanyh terytorijah i sudiv, prymishhennja jakyh zrujnovani» [«The most painful issues for the judicial system are the fate of judges in the occupied territories and courts whose premises have been destroyed.»]. *Sudova vlada Ukrainy – Judicial power of Ukraine*, (20.06.2022). <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1286273> [in Ukrainian].
12. Pro sudoustrij ta status suddiv: Zakon Ukrainy №1402 – VIII vid 02.06.2016 [On the judiciary and the status of judges: Law of Ukraine №1402 – VIII vid 02.06.2016]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].

13. Operatyvnyj monitoryng pravosuddja. Ministerstvo justycii' Ukrainy. [Operational monitoring of justice (Ministry of Justice of Ukraine)], (2022). https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf?fbclid=IwAR2Yez6Iu6nCX5dn89LRCq2wZLj7HPbw_0lubwqzF4ihqB2xqwI5mBy4Lio [in Ukrainian].
14. DSA Ukrai'ny povidomyla pro vidnovlennja roboty servisu «Spysok sprav, pryznachenyh do rozgljadu» [The SJA of Ukraine announced the resumption of the service «List of cases assigned for review» Derzhavna sudova administracija Ukrainy – State Judicial Administration of Ukraine, (25.03.2022). <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1264802> [in Ukrainian].
15. Operatyvnyj monitoryng pravosuddja (Ministerstvo justycii' Ukrainy [Operational monitoring of justice (Ministry of Justice of Ukraine)] (2022). https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf?fbclid=IwAR2Yez6Iu6nCX5dn89LRCq2wZLj7HPbw_0lubwqzF4ihqB2xqwI5mBy4Lio [in Ukrainian].
16. Maika, M. (2022). 'The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: *Problems and Prospects*', 3(15), Access to Justice in Eastern Europe. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320> [in English].
17. Projekt Zakonu Ukrai'ny pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrai'ny «Pro sudoustrij ta status suddiv» №7315 vid 26.04.2022 [Draft Law of Ukraine on Amendments to the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» №7315 of April 26, 2022]. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39495> [in Ukrainian].
18. Projekt Zakonu Ukrai'ny pro vnesennja zmin do Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrai'ny, Cyvil'nogo procesual'nogo kodeksu, Gospodars'kogo procesual'nogo kodeksu №7316 vid 26.04.2022 [Draft Law of Ukraine on Amendments to the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the Civil Procedure Code, the Economic Procedure Code №7316 dated 04/26/2022]. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/searchResults> [in Ukrainian].
19. Projekt Zakonu pro vnesennja zmin do Kodeksu Ukrai'ny pro administratyvni pravoporushennja shhodo zdijsnennja sudochynstva v umovah vojennoho stanu №7404 vid 24.05.2022 [Draft Law on Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding Judicial Proceedings in Martial Law №7404 dated 05/24/2022]. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39662> [in Ukrainian].
20. Mazaraki, N. A. (2019). Teoretyko-pravovi zasady zaprovadzhennja mediacii v Ukraini: dys. ... doktora juryd. nauk: 12.00.01 [Theoretical and legal foundations of the introduction of mediation in Ukraine: diss. ... Doctor of law: 12.00.01]. Kyjiv [in Ukrainian].
21. Kodeks profesijnoi' etyky mediatora, rozroblenyj shyrokoju spil'notoju ukrai'ns'kyh mediatoriv z metoju vstanovlennja orijentyriv etyky ta standartiv jakosti jak dlja mediatoriv, tak i dlja storin mediacii' [The Code of Professional Ethics of a Mediator, developed by a broad community of Ukrainian mediators with the aim of establishing guidelines of ethics and quality standards for both mediators and mediation parties]. *Zagal'ni pryncypy navchannja bazovym navychkam mediatora. Ukrai'ns'ki centry mediacii', jaki zajmajut'sja pidgotovkoju simejnyh mediatoriv, rozroblyly Pryncypy navchannja bazovym navychkam simejnogo mediatora, Pryncypy navchannja bazovym navychkam simejnogo mediatora – General principles of learning the basic skills of a mediator. Ukrainian mediation centers that train family mediators have developed Principles of teaching basic skills of a family mediator, Principles of teaching basic skills of a family mediator* [in Ukrainian].
22. Mediation Gap Analysis Report (The EU-funded Project Pravo-Justice, 2020). <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f7/435/116/5f743511604ec221015187.pdf> [in English].
23. Rekomendacii' dlja mediatoriv shhodo pidgotovky ta provedennja onlajn-mediacii' [Recommendations for mediators on preparation and conduct of online mediation].

- <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeekashchkl->
[in Ukrainian].
24. Frank, E. A. Sander (1979). *Varieties of Dispute Processing*, in THE POUND CONFERENCE: PERSPECTIVES ON JUSTICE IN THE FUTURE (A. Leo Levin & Russell R. Wheeler eds. [in English].
 25. Thomas, J. Stipanowich. (1998). *The Multi-Door Contract and Other Possibilities*, 13 OHIO ST. J. OF DISP. RESOL. 303, 303-04 [in English].
 26. Brown, H. (et al). (2018). 'ADR Principles and Practice'. Sweet&Maxwell [in English].
 27. Bilyk, T., Gavryljuk, R., Gorodys'kyj, I., Krestovs'ka, N., Romanadze, L. (2019). *Mediacija u profesijnij dijal'nosti jurysta. pidručnyk [Mediation in the professional activity of a lawyer. textbook].* Odesa: Ekologija. <https://doi.org/10.32837/11300.12406> [in Ukrainian].
 28. Mazaraki, N. (2018). *Shhodo ponjattja mediabel'nosti sporu [Regarding the concept of medialability of the dispute].* *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 12, 258-262 [in Ukrainian].
 29. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec (2002)10 of the Committee of Ministers to member States on mediation in civil matters. <https://rm.coe.int/16805e1f76> [in English].
 30. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) Mediation Development Toolkit CEPEJ (2018)7REV. <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52> [in English].
 31. Public trust barometer (USAID New Justice program, 2021) https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Public_Trust_Barometer_Report_1st_Stage_2020_UKR.pdf [in English].
 32. The report of the project implemented by PU Ukrainian academy of mediation 'Increasing awareness of judges, defense attorneys and the public on mediation in order to improve access to justice and enhance effectiveness and efficiency of the judiciary' (USAID New justice, 2018) https://drive.google.com/file/d/1YERg5sKAPH1124_JGm6bC2ZoUnmri3mI/view [in English].
 33. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) Mediation Development Toolkit CEPEJ (2018)7REV. <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52> [in English].

Надійшла до редакції 30.09.2022.

Прийнято до друку 04.10.2022.

Публікація онлайн 26.10.2022.